

SEIMO ĮVAIZDŽIAI LIETUVOS PREZIDENTŲ INAUGURACINĖSE KALBOSE

DR. RENATA MATKEVIČIENĖ

*Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas
Faculty of Communication, Vilnius University
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
El. paštas renata.matkeviciene@kf.vu.lt*

Santrauka

Prezidentų inauguracinių kalbų retorika – bene daugiausia informacijos apie išrinktąjį prezidentą, jo numatomos veiklos prioritetus, nuostatas, požiūrį į politinę, ekonominę, socialinę šalies situaciją teikiantis šaltinis, kuris tampa ir įvairių mokslo sričių specialistų tyrimo objektu. Inauguracinėje kalboje, kuri yra ir pirmasis viešas išrinktojo prezidento prisistatymas, prezidentai dažnai nurodo ir savo santykį su valstybinėmis institucijomis, su kuriomis kartu yra atsakingi už valstybės valdymą. Šio straipsnio tikslas – nustatyti ir aptarti prezidentų inauguracinėse kalbose pateikiamą išrinktojo prezidento santykį su Lietuvos Respublikos Seimu, nustatyti ir įvertinti kalbose pristatomas numatomos veiklos sankirtas ir atskirtis. Straipsnyje keliamas klausimas: ar kalbos sakymas Seime tapatu kalbėjimui Seimo nariams, ar tai tik dar viena galimybė pratęsti dalyvavimą politinių rinkimų kampanijoje, pasidžiaugti rezultatais ir formuoti prezidento įvaizdį.

Reikšminiai žodžiai: prezidento retorika; komunikacija; inauguracinė kalba; Seimas; atsakomybė.

Dažnai kalbama apie politikų pasisakymus, kalbėjimo manierą, pasisakymų turinį ir formą, nepamirštama aptarti galimų kalboje minimų aspektų priežasčių ir keliamų pasekmių. Diskutuojama ir apie politinę kultūrą. Žvelgiant į šiuos aspektus kyla klausimas, kaip juos sujungti į vieną visumą, kad kalbėdami apie vieną kurį iš jų, kalbėtumėme apie visus.

Būtų galima daryti prielaidą, kad tai susiję su politiniu, o gal kiek plačiau – pilietiniu – dalyvavimu, tačiau toks požiūris tik iš dalies leidžia pažvelgti į politikų komunikavimą. Jei visų anksčiau įvardytų objektų sukuriama sistema (šioje vietoje tiktų Niklo Luhmano sistemos, kaip save sukuriančio darinio, metafora) apibendrinami pavadinime politine komunikacija, – būtumėme neteisūs, nes pakankamai aiškų objektą padarytumėme bendrinium. Galbūt tiksliau šią sistemą pavadinti politine retorika: juk ji jungia į vieną darinį politikų pasisakymus (politikų (savi)išraišką, prisistatymą), kurie neatsiejami nuo jų parengimo ir sakymo konteksto, nuo politinės kultūros ir etikos. Juolab kad etika lemia ne tik sakomą, bet ir priimamą (klausomą, skaitomą, matomą) pranešimą.

Viena vertus, toks požiūris kiek netipiškas, neatitinka tradicinės politinės retorikos sampratos, nors, kita vertus, jis tik patvirtina ir pakankamai detaliai aprašo tą tradicinę politikos retorikos objektą.

Komunikacinė politinės retorikos analizės prieiga

Prieš pateikiant apibrėžimus ir sampratos analizę, reikia nurodyti sritis, kurių tyrimo objektas yra politinė retorika:

- pirma, – kalbos, kalbėjimo meno sritis;
- antra, politinė retorika neatsiejama nuo politikos mokslų (politikos institutų, sistemos analizės), diplomatinės studijų;
- trečia, mažiausiai tirta ir moksliniame diskurse analizuota politinės retorikos tyrimų prieiga – komunikacijos mokslai.

Kaip traktuojama politinė retorika?

Politinė retorika – nesvarbu, kurią politinės veiklos sritį analizuosime – gali būti apibrėžiama kaip tam tikra valdžios raiška, arba tiksliau, kaip teigia Jeffrey Tulis, „idėjos ir jų įgyvendinimo būdai, kurie įtvirtina politinę veiklą“¹. Taigi politinė retorika leidžia analizuoti politinių institucijų savęs pristatymą, veiklos pateikimą ir santykį su kitomis institucijomis. Politinė retorika, kaip tyrimo objektas, yra daugialypė: 1) tradiciškai retorika suvokiama ir vertinama kaip *oratoriaus*, tai yra sakančiojo kalbą, siekis daryti įtaką visuomenei (politinė retorika yra nukreipiama į kažką) ne tik verbalinėmis priemonėmis (arba tiksliau, tekstu), bet ir neverbalika; 2) politinę retoriką galima analizuoti kaip tekstą, kuris yra suvokiamas, tai yra šiuo atveju retorika yra ne tai, kaip pasakoma, bet kaip išgirstama ir suvokiama (visuomenė, kuri dažniausiai yra politinės retorikos taikiny, turi savo lūkesčius, įsivaizdavimus, kurie dažnai nulemia atitinkamą politinės retorikos suvokimą ir vertinimą); 3) politinė retorika gali būti suvokiama ir pakankamai siaurai – tik kaip tekstas, tai yra tai, kas yra pasakoma (šiandien šis požiūris į retoriką itin dažnas, nes politinė retorika, lemiamą dabartinės visuomenės pokyčių, kinta: sakyta tekstą keičia vizualusis tekstas, tai yra tai, kas ne tik pasakoma, bet ir užrašoma).

Komunikacijos mokslų perspektyva leidžia politiką interpretuoti politinės komunikacijos, atspindinčios politinių institucijų, visuomenės, žiniasklaidos sąveikos kontekste. Taip pat komunikacijos mokslų perspektyva leidžia analizuoti ne tik pačios politinės idėjos, politiko, politinės institucijos veiklos raišką, bet ir atskleisti idėjų, asmens, institucijos ir jų veiklos turinį ir perteikimo priemones. Šitaip politinė retorika yra analizuojama ne tik vertinant tekste vartojamas priemones, bet ir aptariant teksto perdavimo galimybes, teksto ir perdavimo priemonių santykį ir tarpusavio sąveiką, teksto ir pranešėjo komunikacijos stiliaus sąveiką ir atitikimą. Vertinant politinę retoriką politinės komunikacijos kontekste galima kalbėto-

¹ Tulis, J.K. *The Rhetorical Presidency*. Princeton university press, 1987, p. 13.

jo ir auditorijos santykio analizė, kuri atskleidžia politikos retorikos taikymo siekinį – iškelti auditorijai svarbias problemas, įtikinti. Politinės retorikos auditorijos svarba turbūt labiausiai atskleidžia politinės retorikos esmę, kuri, anot Aristotelio, atspindi politikos (politinės sistemos, tarp jų – ir politinių institucijų) ir visuomenės santykį: politikoje vyraujanti retorika atitinka visuomenėje vyraujančią retoriką, kuri savo ruožtu kartu su žiniasklaidos priemonėmis lemia politinės sistemos retoriką.

Grįžtant prie klausimo apie galimas teorines prieigas, taikytinas politinės retorikos analizei, išryškinama komunikacinė prieiga, kuri laikytina daugiau metateorija, o ne viena iš politinę retoriką tiriančių sričių, nes jos tyrimo sričiai priskirtini ir tarpusavyje dera šiuolaikinei retorikai svarbūs dalykai, didžiąja dalimi diktuojami ir šiuolaikinės – spektaklio – visuomenės, tai – politinė kalba, jos vizualumas, forma, auditorijos poreikių tenkinimas, politinės retorikos tikslingumas.

Inauguracinės kalbos politinėje arenoje ypatumai

Prezidento retorika daugiasluoksnė, todėl ir jos analizė atskleidžia prezidento – ir kaip institucijos atstovo, ir kaip politiko, ir kaip asmens – komunikaciją. Šiuolaikinės politinės retorikos ypatumas – prezidento kaip vadovo (ir institucijos, ir šalies) autoriteto, įtakos įtvirtinimas inauguracinėje kalboje: prezidento retorika yra jo veiklos, galių ir charizmos raiška.

Prezidento retorika visuomenei dažniausiai matoma per oficialius pasisakymus, komentarus, interviu, pan. – pasirinktas komunikuoti (komunikacijai) žanras sietinas (priklauso nuo) ir su oratoriaus užimamu postu.

Kaip teigia prezidento retorikos tyrėjai², prezidento retorika ryškiausia proginėse kalbose, o ypač inauguracinėje kalboje, kurioje išrinktasis prezidentas atskleidžia visus esminius savo veiklos aspektus, pabrėžia suvokiamą tekusią atsakomybę ir įsipareigojimus, taip pat parodo ir savo išskirtinumą. Taip atsiskleidžia dar Aristotelio pastebėta ir įvardyta sąveika tarp politinės institucijos ir visuomenės politinių retorikų, išryškėjanti politinių institucijų vadovų (išrinktų ar paskirtų užimti tam tikras pareigas asmenų) prisistatymo kalbose, kuriose pastebima visuomenei svarbių problemų artikuliacija, taip pat ir politinės sistemos vertinimas.

Prisistatymo retorika ne tik pateikia situacijos vertinimą, bet ir nurodo atitinkamai pozicijai užimti paskirto ar išrinkto asmens savęs pozicionavimą, santykio su kitomis politinėmis institucijomis nustatymą ir atsakomybės apibrėžimą dėl tam tikrų problemų sprendimo ar veiklos vykdymo. Politinei retorikai specifinius aspektus suteikia postas, į kurį paskyrimo ar išrinkimo proga yra sakoma kalba. Proginė prezidento retorika, kurios principai taikyti ir inauguracinėms prezidento kalboms, turi atitikti tam tikrus reikalavimus, keliamus turiniui, tai yra kalboje turi būti nurodomos aktualijos ir problemos, atitinkami jų sprendimo būdai bei jų sprendimui taikytinos atitinkamos priemonės, išrinktojo prezidento įvardijamos kaip prioritetingos, šitaip reikšminant atitinkamas veiklos sritis, kurioms bus skiriamas ypatingas dėmesys. Kadangi prezidento retorika yra oficiali, ji turi atitikti ir tam tikrus formaliosios komunikacijos reikalavimus:

² Žr.: Cohen, J.E. Presidential Rhetoric and the Public Agenda. *American Journal of Political Sciences*. 1995, vol. 39, No 1, p. 87–107; Chung, C.J., Park, H.W. Textual analysis of a political message: the inaugural addresses of two Korean presidents. *Social Sciences Information*. 2010, vol. 49, p. 215–239. Prieiga per internetą: <<http://ssi.sagepub.com/cgi/content/abstract/49/2/215>>; Zarefsky, D. Presidential Rhetoric and the power of Definition. *Presidential studies quarterly*. 2004, vol. 34, No. 3, p. 607–619; Cheng, M. Constructing a new political spectacle: tactics of Chen Hui-bian's 2000 and 2004 Inaugural Speeches. *Discourse and society*. 2006, vol. 17, p. 583–608. Prieiga per internetą: <<http://das.sagepub.com/cgi/content/abstract/17/5/583>>; Dorsey, L.G. *The presidency and rhetorical leadership*. Ed Leroy G. Dorsey. 2008.

- suburti ir suvienyti auditoriją, kuri yra potenciali ceremonijos liudininkė (dažnai auditorijos sutelkimas pastebimas per keipimąsi į auditoriją, per svarbių, auditorijos pasididžiavimą, savivertę didinančių įvykių priminimą);
- nurodyti veiklos tęstinumą ir kaitą (kalboje įvardijamos visuotinai pripažintos vertybės, šalies politikos veikėjai, kurių veiklą planuojama tęsti, pabrėžiami esminiai jų nuveikti darbai);
- per konkrečių spręstinių problemų įvardijimą parodyti, kad išrinktasis prezidentas suvokia jam priskirtas (arba paties prisiimtas ir kalboje išryškinamas) veiklas ir atsakomybės ribas (pagal Mariją Cheng³).

Apibendrinant prezidento inauguracinės kalbos retoriką galima pasakyti, kad šia kalba siekiama keletu tikslų: pirma, pristatyti naujai išrinktąjį prezidentą (vadovą, politiką, žmogų); antra, įvardyti esmines prezidento veiklas, opias spręstinas problemas, su kuriomis prezidentas siekia būti susietas kaip aktyvus ir ryžtingas šalies vadovas; trečia, nurodyti išrinktojo prezidento vietą praeities – dabarties – ateities laiko grandinėje, pabrėžiant ankstesnių vadovų darbus, nurodant esmines problemas, aptariant pagrindinius veiklos siekinius. Teigtina, kad išryškintieji tikslai atspindi inauguracinės kalbos vizionistinę prigimtį: inauguracinėse (prisistatomosiose) kalbose siekiama pateikti ateities viziją ir paskatinti kitus ja patikėti. Toks ateities siekių įvardijimas parodo ryšį su lyderyste: inauguracinės kalbos atskleidžia prezidento gebėjimą tiek per kalbą, tiek veiksmis pritraukti sekėjus, pritariančius lyderio vizijai: siekiniams, požiūriui, vertybėms, ir paskatinti veikti kartu.

³ Cheng, M. Constructing a new political spectacle: tactics of Chen Hui-bian's 2000 and 2004 Inaugural Speeches. *Discourse and society*. 2006, vol. 17, p. 585. Prieiga per internetą: <<http://das.sagepub.com/cgi/content/abstract/17/5/583>>.

Išrinktojo prezidento santykis su kitomis politinėmis institucijomis, atsiskleidžiantis inauguracinėse kalbose

Prezidento retorika įvairių mokslų atstovų dažnai analizuojama ir tiriama, nes prezidentas yra viena iš ryškiausių politinės arenos figūrų (pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją šalies prezidentas yra valstybės vadovas, atstovaujantis Lietuvos valstybei ir darantis visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų⁴), gaunanti pripažinimą, autoritetą, pagarbą ir atsakomybę, o pirmoji kalba, kuria jis prisistato visuomenei, nurodo veiklos gaires ir nubrėžia galimą sąveiką su kitomis politinėmis institucijomis.

Prezidentas inauguracinėje kalboje taip pat nusako ir siekiamą santykį su visuomene, akcentuodamas tai, kas svarbu visuomenei, pabrėždamas visuomenės požiūrius, vertybes, kurios buvo skelbiamos rinkimų metu ir vėliau yra perkeliamos į išrinktojo prezidento retoriką. Prezidentų kalboje rodomas dėmesys visuomenei, jai svarbių įvykių, žmonių, problemų akcentavimas atskleidžia šiuolaikinės prezidento institucijos komunikacijos kaitą: anksčiau buvusi formali politinės institucijos komunikacija, pasireiškianti per oficialius pareiškimus, ataskaitas, tampa vieša, nors ir išlaikančia formaliosios komunikacijos reikalavimus, retorika. Toks retorikos orientavimas į viešumą gali būti paaiškinamas prezidento siekiu gauti visuomenės palaikymą. Kaip teigia prezidento retorikos tyrėjas Davidas Zarefsky, šiuo metu prezidentai susiduria su problema pasiekti ir paveikti masinę auditoriją⁵. Ši problema susijusi su šiuolaikinės visuomenės tendencijomis, nulemtomis politinės komunikacijos spektaklio, žiniasklaidos kaip politinės darbotvarkės konstruotojos įsivyravimu, kuris keičia ne tik visuomenę, bet ir politinę sistemą.

Tačiau reikėtų pastebėti ir tai, kad prezidento retorika yra skirta ne tik masinei auditorijai, – ji skirta ir politinės sistemos dalyviams, ir pi-

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>> [žiūrėta 2010-12-13].

⁵ Zarefsky, D. Presidential Rhetoric and the power of Definition. *Presidential studies quarterly*. 2004, vol. 34, No. 3, p. 611.

liečiams, ir žiniasklaidai. Pateikime pavyzdį iš Lietuvos: šalies išrinktasis prezidentas inauguracinę kalbą sako Seime, vadinasi, ši kalba turėtų būti daugiau orientuota į politinę situaciją išmanančius, politinę veiklą vykdančius asmenis. Tačiau ši prezidento kalba skirta ne tik politinės sistemos dalyviams, bet ir visiems šalies piliečiams, nes inauguracinės prezidentų kalbos, kaip vieni reikšmingiausių politinių šalies įvykių, yra transliuojamos visuomenei. Tokiu būdu prasiplečia inauguracinės kalbos auditorija, tai yra tie, į kuriuos kreipiamasi: greta kalboje išreiškiamo kreipimosi į politikus, juntamas prezidento kalbėjimas plačiai auditorijai – kreipimasis į šalies piliečius, visus šalies gyventojus. Kartais toks politinės retorikos taikymas siekiant paveikti visuomenę laikomas pavojingu dėl galimybės manipuliuoti visuomenės nuostatomis⁶. Yra manoma, kad siekis paveikti visuomenę pasitelkus retoriką gali pasireikšti per netikslios, iškreiptos realybės konstravimą, nesamų, nereikšmingų problemų formulavimą, kad būtų įgyjama tam tikra galia ar užsitikrinama galimybė kontroliuoti tam tikrą auditoriją. Tokia mokslininkų išsakyta prielaida atrodo pagrįsta, nes inauguracinėje kalboje išrinktasis prezidentas ne tik aptaria savo įsipareigojimus, bet ir įvardija esminius veiklos barus ir išryškina spręstinas problemas, nurodydamas reikiamus priimti sprendimus, atsakomybės už juos paskirstymą. Tad tikėtina tikslingos realybės konstravimo ir manipuliavimo ja galimybė.

Kaip teigia Chungas Joo Chungas ir Hanas Woo Parkas, „naujai išrinkti prezidentai inauguracinėse kalbose pateikia savo veiklos tikslus ir pateikia šalies problemų sprendimus“⁷. Vadinasi, pateikdami šalies viziją, už kurią jie tarsi prisiima atsakomybę, išrinkti prezidentai siekia sutelkti žmones, parodyti jų svarbą, įtaką, vaidmenį istorijos tėkmėje, taip tarsi perkeldami dalį prisiimamos atsakomybės kolektyviniam dariniui – ša-

⁶ Dorsey, L.G. *The presidency and rhetorical leadership*. Ed Leroy G. Dorsey. 2008, p. 5.

⁷ Chung, C.J., Park, H.W. Textual analysis of a political message: the inaugural addresses of two Korean presidents. *Social Sciences Information*. 2010, vol. 49, p. 216. Prieiga per internetą: <<http://ssi.sagepub.com/cgi/content/abstract/49/2/215>>.

lies gyventojams. Anot Ryano Lee Teteno, yra sukuriamas prezidento ryšys su žmonėmis ir žmonių ryšys su išrinktuoju prezidentu⁸.

Kaip teigia politinės retorikos tyrėjai, išrinktasis prezidentas savo inauguracinėje kalboje paprastai nurodo, kaip jis suvokia tautą ir administraciją, ir ko iš pastarosios tikisi⁹, todėl inauguracinėje prezidentų retorikoje yra nurodomos šalies problemos ir galimi jų sprendimo būdai, dažnai juos reikšminant akcentuojama šalies praeitis, dabartis ir nurodoma galima ir siekiama ateitis¹⁰.

Apibendrinant teigiama, kad prezidento retorikoje vyrauja politinės temos, susijusios su šalies, šalies gyventojų problemomis, įvykiais, kuriuos reikšmina prezidentas. Įvardydamas problemas jis ne tik konstruoja tam tikrą realybę, „įrėmina“ prezidento atsakomybę (tiek nurodomą Konstitucijoje, tiek prisiimamą kalboje), tačiau tuo pat metu yra reikšminama ir tauta, šalies žmonės, taip netiesiogiai pasidalijant atsakomybę tarp prezidento ir gyventojų, tai yra sukuriant kolektyvinę atsakomybę už formuluojamą politinę realybę, reikšminamą prezidento retorikoje.

Seimas inauguracinių prezidentų kalbų retorikoje: penkių Lietuvos Respublikos prezidentų kalbų tyrimas

Kaip minėta, prezidentų retorikoje yra kuriama politinė realybė, pristatomos esminės politinės problemos ir įvykiai, kuriamas išrinktojo prezidento santykis su kitomis valstybinėmis institucijomis. Lietuvoje matyti tam tikra prezidento retorikos tradicija, kuri atsiskleidžia stebint prezidentų inauguracinių kalbų turinio elementų ir pačios kalbėsenos kaitą.

⁸ Teten, R.L. „We the People: The „Modern“ Rhetorical Popular Address of the Presidents during Founding Period. *Political Research Quarterly*. 2007, vol. 60, p. 673. Prieiga per internetą: <<http://prq.sagepub.com/cgi/content/abstract/60/4/669>>.

⁹ Chung, C.J., Park, H.W. Textual analysis of a political message: the inaugural addresses of two Korean presidents. *Social Sciences Information*. 2010, vol. 49, p. 216. Prieiga per internetą: <<http://ssi.sagepub.com/cgi/content/abstract/49/2/215>>.

¹⁰ Cheng, M. Constructing a new political spectacle: tactics of Chen Hui-bian's 2000 and 2004 Inaugural Speeches. *Discourse and society*. 2006, vol. 17, p. 585. Prieiga per internetą: <<http://das.sagepub.com/cgi/content/abstract/17/5/583>>.

Prezidento inauguracinė kalba yra nedidelės apimties, tačiau pakankamai informatyvus tekstas, kuriuo siekiama paveikti auditoriją – politikus, šalies piliečius, žiniasklaidą, pateikiant esminius politiko siekius, vertybes ir nuostatas.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įvardytą tradiciją „išrinktas Respublikos Prezidentas savo pareigas pradeda eiti <...> po to, kai Vilniuje, dalyvaujant Tautos atstovams – Seimo nariams, prisiekia Tautai būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai, sąžiningai eiti savo pareigas ir būti visiems lygiai teisingas.“¹¹ Šiame straipsnyje bus analizuojama ne priesaika, bet išrinktojo prezidento prisistatymas inauguracine kalba, kurioje, tikėtina, išrinktasis prezidentas turėtų pabrėžti pareigas ir atsakomybę, nustatytas Konstitucijos, taip pat savo veiklos prioritetus, santykį su kitomis valdžios institucijomis.

Šiame straipsnyje aptariami Lietuvos Respublikos Seimo (ir Aukščiausiosios Tarybos) bei Seimo narių vaizdiniai, pateikiami Lietuvos Respublikos prezidentų, išrinktų po Nepriklausomybės atkūrimo, inauguracinėse kalbose, pasakytose Seime iškilmingų posėdžių metu:

- 1993 m. vasario 25 d. – Algirdo Mykolo Brazausko,
- 1998 m. vasario 26 d. ir 2004 m. liepos 12 d. – Valdo Adamkaus,
- 2003 m. vasario 26 d. – Rolando Pakso,
- 2009 m. liepos 12 d. – Dalios Grybauskaitės.

Nors buvo tirtos visų prezidentų inauguracinės kalbos, iš karto pabrėžtina, kad ne visi išrinktieji prezidentai savo kalbose minėjo žodžius, sietinus su žodžiu *Seimas*, tad toliau straipsnyje nebus kalbama apie Seimo vaizdinius Prezidento Algirdo Mykolo Brazausko inauguracinėje kalboje¹², nes 1993 metais pasakytoje kalboje nė karto nebuvo paminėta jokia institucija, sietina su žodžiu *Seimas* (parlamentas, Aukščiausioji Taryba). Tai vienintelė inauguracinė išrinktojo Lietuvos Prezidento kalba, kurioje neminima nei pati išrinktųjų atstovų institucija, nei jos nariai, veikla, pan.

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>> [žiūrėta 2010-12-13].

¹² Lietuva – visų mūsų rūpestis ir meilė. Prezidento Algirdo Barzausko inauguracinė kalba. *Tiesa*. 1993 m. vasario 26 d., Nr. 37, p. 3.

Tyrimė naudotas diskurso analizės metodas, pasirinkus kiekybinę ir kokybinę turinio analizę. Toks tyrimo metodų derinys, manoma, leis ne tik analizuoti tekstą kaip duomenis, bet ir atskleisti ryšius tarp tiriamų elementų. Daroma prielaida, kad kritinės diskurso analizės prieiga, taikoma inauguracinių prezidentų kalbų analizei, siekiant nustatyti Seimo diskursą, atskleis galios pa(si)dalijimą tarp diskurso veikėjų.

Seimas prezidentų inauguracinių kalbų kreipiniuose

Kalbos sakymo vieta ir auditorija, kuriai ji skirta, nulemia daugelį iškilmingos kalbos aspektų: temą, išraiškos formas.

Viena jų, sakytume, nereikšminga ar savaime suprantama, – kreipinys, kuris ne tik parodo, kam yra sakoma kalba, bet ir įvardija asmenis, kuriems ji skiriama.

Prezidentas Valdas Adamkus abiejose savo inauguracinėse kalbose naudoja panašų kreipinį:

- pirmojoje inauguracinėje kalboje, pasakytoje 1998 metais, kreipiamasi: „*Pone Seimo Pirmininke, garbingasis Seime, Ekscelencijos, brangieji tėvynainiai, ponios ir ponai!*“¹³;

- antrą kartą, 2004 metais išrinkus Prezidentu, kreipiamasi: „*Gerbiamas Seimo Pirmininke! Gerbiami Seimo nariai! Jūsų ekscelencijos ambasadoriai, ponios ir ponai, brangūs Lietuvos žmonės!*“¹⁴

¹³ Čia ir toliau pateikiamos citatos iš V. Adamkaus inauguracinės kalbos, paskelbtos oficialiame Prezidento tinklalapyje: Prezidento Valdo Adamkaus inauguracinė kalba, pasakyta Seime 1998 metų vasario 26 dieną. Prieiga per internetą: <<http://adamkus.president.lt/one.phtml?id=152>> [žiūrėta 2009-10-12]. Kalba skelbiama ir Seimo posėdžio stenogramoje: Aštuntasis (161, iškilmingas) posėdis, skirtas Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus priesaikai priimti 1998 m. vasario 26 d. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=51067>.

¹⁴ Čia ir toliau pateikiamos citatos iš V. Adamkaus inauguracinės kalbos, paskelbtos oficialiame Prezidento tinklalapyje: Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus inauguracijos kalba Seime. 2004-07-12. Prieiga per internetą: <<http://archyvas.lrp.lt/lt/news.full/5114>> [žiūrėta 2009-10-12]. Kalba skelbiama ir Seimo posėdžio stenogramoje: Šešiasdešimt pirmasis (543) iškilmingas posėdis, skirtas Respublikos Prezidento V. Adamkaus prisaikdinimui 2004 m. liepos 12 d. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=237409>.

Kreipiniuose nėra minimas nei Prezidentas, nei Ministras Pirmininkas, kurie tuo metu dalyvavo iškilmingame Seimo posėdyje, tačiau nutylėto kreipinio problemą 1998 m. pasakytoje V. Adamkaus kalboje išsprendžia pirmoji pastraipa, kurioje pagerbiami anksčiau panašią (ir tą pačią) poziciją užėmę asmenys: „Šioje garbingoje salėje yra žmonių, kuriems norėčiau padėkoti atskirai. Tai Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo, paskelbusio Lietuvos valstybės atkūrimo Aktą, Pirmininkas V. Landsbergis, buvęs faktinis valstybės vadovas tuomet, kai pakilusi tauta nusimetė okupacijos jungą, ir Jo Ekscelencija Lietuvos Respublikos Prezidentas A. Brazauskas – penkerius metus savo darbais ir siekais buvęs Lietuvos Konstitucijos garantas. Ačiū Jums.“

Manytina, kad 2004 m. V. Adamkus savo kalboje nesikreipia į prezidentus galbūt todėl, kad tuo metu dar gyvai diskutuojama apie R. Pakso nušalinimą nuo pareigų, galbūt A. M. Brazauskas nepaminimas kaip Prezidentas dėl tuo metu užimamų Ministro Pirmininko pareigų.

Savo inauguracinėje kalboje, pasakytoje 2003 metais, Rolandas Paksas, laikydamasis visų viešosios proginės kalbos reikalavimų, kreipiasi į visus (neignoruodamas ministrų pirmininkų), įvardydamas juos pagal subordinacijos reikalavimus: „Jūsų Ekscelencija Prezidente, ponas Seimo Pirmininke, ponas Ministre Pirmininke, Jūsų Eminencija, Ekscelencijos, garbūs parlamentarai, garbingieji svečiai, ponios ir ponai! <...> Noriu atskirai padėkoti Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo Pirmininkui Vytautui Landsbergiui, Prezidentams Algirdui Brazauskui ir Valdui Adamkui už jų ryžtą ir siekį atkurti ir stiprinti Lietuvos valstybę.“¹⁵

R. Pakso inauguracinėje kalboje pirmą kartą (ir vienintelį iš visų Lietuvos Respublikos prezidentų inauguracinių kalbų) kreipiamasi į Bažnyčios hierarchus, taip ne tik parodant pagarbą visiems susirinkusiesiems, bet ir siekiant užtikrinti gerus santykius bei siekti prasmingos veiklos tarp įvairių institucijų ir jų atstovų.

¹⁵ Čia ir toliau pateikiamos citatos iš R. Pakso inauguracinės kalbos, paskelbtos Seimo posėdžio stenogramoje: Penktasis (340) iškilmingas posėdis, skirtas Respublikos Prezidento R. Pakso prisaidinimui 2003 m. vasario 26 d. Prieiga per internetą: < http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=205790>.

Panašiu kaip antrosios inauguracinės V. Adamkaus kalbos kreipiniu 2009 metais inauguracinę kalbą pradėjo išrinktoji Prezidentė Dalia Grybauskaitė: „*Pone Seimo Pirmininke, garbingasis Seime, Ekscelencijos, gerbiamieji svečiai, mielieji Lietuvos žmonės!*“¹⁶ Galima daryti prielaidą, kad kreipinys *ekscelencijos* nurodo, jog kreipiamasi ir į prezidentus, tačiau tiek kreipinio vieta, tiek faktas, kad ankstesnių prezidentų kalbose *ekscelencijomis* vadinami ambasadoriai, leidžia manyti, kad išrinktoji Prezidentė perima, o gal tiksliau – tęsia V. Adamkaus antrąją kalbą pasiūlytą tradiciją inauguracine kalba nesikreipti į ankstesnius šalies prezidentus.

Apibendrinant kreipinius, kuriais pradedamos inauguracinės išrinktųjų Lietuvos Respublikos prezidentų kalbos, verta pabrėžti, kad ne visose kalbose matyti aiškus išrinktojo prezidento (o gal komandos) suvokimas apie būtinybę užtikrinti, įtvirtinti veiklos tęstinumą, kuris per verbaliką gali būti įgalinamas įvertinant ankstesnių vadovų darbus. Oponentai gali teigti, kad prezidentai, kurių rinkimų kampanijos esmė – pokyčiai, savo kalbose nenori ir neturi pabrėžti galimo prezidento veiklos tęstinumo, tačiau, nors ir rinkimų kampanijos metu, ir prezidento inauguracinėje kalboje žadami pokyčiai, pareikšti padėką ankstesniems prezidentams, svarbiems valstybės vadovams privalu (Ministras Pirmininkas kreipinyje paminėtas tik R. Pakso kalboje). Būtų galima tai pateisinti būsimojo šalies vadovo ir ministrų kabineto veiklos atskirtimi, tačiau, užbėgant už akių tolesniam kalbos tyrimui, verta pabrėžti, kad visų prezidentų kalbose vyriausybė minima kaip institucija, su kuria matoma bendra veikla, todėl toks nutylėjimas kreipinyje verčia manyti, kad tai klaida (kurios neturėjo būti).

¹⁶ Čia ir toliau pateikiamos citatos iš D. Grybauskaitės inauguracinės kalbos, paskelbtos oficialiame Prezidentės tinklalapyje: Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės inauguracijos kalba, pasakyta iškilmingame Seimo posėdyje. Prieiga per internetą: <http://www.president.lt/lt/prezidento_veikla/kalbos/lietuvos_respublikos_prezidentės_dalios_grybauskaitės_inauguracijos_kalba_pasakyta_iskilmingame_seimo_posedyje.html>. Kalba skelbiama ir Seimo posėdžio stenogramoje: Seimo iškilmingo posėdžio Nr. 100, skirto Respublikos Prezidentės D. Grybauskaitės prisaiškinimui, stenograma. 2009 m. liepos 12d. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_!?p_id=348580> [žiūrėta 2009-10-12].

Visose išrinktųjų Lietuvos prezidentų kalbose išskiriamas tiek Seimo Pirmininkas, tiek Seimo nariai, kurių akivaizdoje yra duodama priesaika ir sakoma inauguracinė kalba. Pasakytosios inauguracinės kalbos nurodo dar vieną galimybę, kuri matoma iš kalbų turinio analizės: prezidentai ne tik mandagumo vedini kreipiasi į Seimą, jie siekia užmegzti ryšį, paskatinti pradėti bendradarbiavimą.

Seimo ir Prezidento institucijų bendradarbiavimo samprata inauguracinėse kalbose

Žvelgiant į šalies Konstituciją ir kitus svarbius dokumentus matoma aiškiai išreikšta nuostata dėl pagrindinių šalies institucijų: Prezidento, Seimo ir Vyriausybės bendradarbiavimo. Natūralu, kad inauguracinėse kalbose išrinktieji prezidentai nurodo bendro darbo su Seimu ir Vyriausybe reikalingumą ir svarbą, įvardija, jų manymu, esminius šios bendros veiklos aspektus:

- V. Adamkus pirmojoje inauguracinėje kalboje, pasakytoje 1998 metais, nurodo, kad „*Seimas, Vyriausybė ir Prezidentas dės visas pastangas, kad galėtume būti tikri dėl rytdienos, dėl savo galimybių naudotis konstitucinėmis teisėmis ir laisvėmis. Tokį bendrą darbą su Seimu ir vykdomąja valdžia laikau svarbiausia Prezidento pareiga.*“ Bendradarbiavimui apibūdinti tinka ir dar vienas kalbos paragrafas: „*Todėl piliečių išrinktas Seimas ir Lietuvos Vyriausybė gali ir turi kelti naujas idėjas ir sudaryti sąlygas joms įgyvendinti. <...> Pirmoji mūsų, čia susirinkusių, bendra pareiga – sutvirtinti žmonių pasitikėjimą savo valstybe ir jos institucijomis.*“

- Antrojoje inauguracinėje kalboje, pasakytoje 2004 metais, V. Adamkus įvardija konkretesnes šių trijų institucijų bendradarbiavimo galimybes: „*Prisiekiau saugoti Lietuvos žemių vientisumą, būti visiems lygiai teisingas, būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai. Tai tolesnio Lietuvos valstybės stiprinimo priesaika. Dirbsime drauge su Jumis, Seimo nariai. Drauge su visais Lietuvos žmonėmis.*“ Prezidento inauguracinėje kalboje galima rasti dar vieną nuorodą į institucijų bendradarbiavimą:

„Pirmiausia turime parodyti Lietuvos žmonėms, kad Seimas, Vyriausybė, prezidentas ranka rankon dirba, tarnaudami visuomenei, kad nėra ir negali būti jokių šiai tarnystei priešingų partinių ar asmeninių politinių interesų.“

Iš Prezidento V. Adamkaus inauguracinėse kalbose minimų Seimo vaizdinių, bendros veiklos su Seimu įvardijimo galima daryti prielaidą, kad pirmojoje inauguracinėje kalboje vyrauja lygaus visų trijų institucijų bendro darbo siekis, o iš antrosios kalbos matyti, kad Prezidentas, turėdamas darbo su Seimu ir Vyriausybe patirties, akcentuoja bendro darbo su Seimu reikšmę, visas tris institucijas nuroydamas tik kaip tarnaujančias visuomenei.

• R. Pakso inauguracinėje kalboje, pasakytoje 2003 metais, išryškėja bendro pobūdžio kvietimas kolektyviniam darbui: „<...> *dideliam bendram darbui kviečiu Seimą, Vyriausybę ir kitas valstybės institucijas, visų lygių pareigūnus*“. Tačiau išryškėja ir kitas aspektas – kalboje pabrėžiama, kad bendram darbui kviečiama įgyvendinant Lietuvos ilgalaikę raidos strategiją; kitai veiklai būsimas Prezidentas nesiekia turėti bendradarbių ar bent jau nedeklaruoja būsimo bendro darbo su jais sprendžiant svarbius Lietuvos klausimus. Kita vertus, tokiu pareiškimu Prezidentas tarsi nurodo savo strateginės veiklos prioritetą, kuris apima ir konkrečių veiksmų įgyvendinimą drauge dirbant visoms valdžios institucijoms.

• 2009 metais D. Grybauskaitės pasakytoje inauguracinėje kalboje Seimas yra minimas vos kelis kartus: kreipinyje į Seimo Pirmininką ir Seimo narius bei sakinyje, nurodančiame Prezidentės veiklos principą, kuris daugiau sietinas su atsakomybės tarp institucijų paskirstymu, o ne bendru darbu: „*Prisiekiu būti lygiai teisinga visiems. Suprantu tai ir kaip teisingus santykius tarp valdžių – Prezidento, Seimo, Vyriausybės.*“

Apibendrinant minimo bendro darbo su Seimu ir Vyriausybe diskursą, pabrėžtinai ir kalbose minimas atsakomybės sričių tarp šių institucijų paskirstymas, tai yra kiek ir už kokią veiklą prezidentas jaučiasi (norėtų ir gali būti) atsakingas ir kokia yra kitų institucijų atsakomybė:

- Išsamiausiai atsakomybės tarp valstybinių institucijų – Seimo, Vyriausybės ir Prezidento, paskirstymą savo pirmojoje inauguracinėje kalboje nurodo V. Adamkus: „<...> laikysiu savo tiesiogine pareiga Seimo ir Vyriausybės pastangas <...> kreipti <...> prioritetams realizuoti. Remsiu Seimo ir Vyriausybės pastangas plėtoti liberalią krašto ekonomiką, <...> tobulinti teisinę ir ūkinę laisvosios rinkos funkcionavimo sistemą. <...> Manau, kad Seimas, Vyriausybė ir Prezidentas dės visas pastangas, kad galėtume būti tikri dėl rytdienos. <...> Esu įsitikinęs, jog šie principai neprieštaruoja Seimo patvirtintai Vyriausybės programai, todėl laikysiu savo tiesiogine pareiga Seimo ir Vyriausybės pastangas visų pirma kreipti būtent šiems prioritetams realizuoti.“

- Palyginimui galima pateikti antrojoje Prezidento V. Adamkaus inauguracinėje kalboje minimus ryšius tarp Seimo, Vyriausybės ir Prezidento: „<...> keliu sau užduotį telkti Seimo, Vyriausybės, kitų valdžios institucijų pastangas, siekti visų politinių jėgų sutarimo sprendžiant Lietuvos žmonėms rūpimas problemas. <...> Seimas privalo priimti teisingus ir tinkamus įstatymus.“

Iš kalbų matyti, kad Prezidentas tiek pirmuoju, tiek antruoju atveju imasi tik šių institucijų (Seimo ir Vyriausybės) veiklos telkimo darbų ir savo atsakomybę (kaip kalboje teigia pats Prezidentas – *pareigą*) apibrėžia tik kaip pastangas telkti Seimo ir Vyriausybės veiklą. Tiesa, antrą kartą sakytoje inauguracinėje kalboje V. Adamkus nurodo ir kitą veiklą, kuri itin svarbi siekiant telkti Seimo ir Vyriausybės darbą, o kartu ir užtikrinti sėkmingą valstybės politikos įgyvendinimą, stabilumą valstybėje, – tai politinių jėgų telkimas, lemiantis efektyvią įstatymų leidybos (taip pat ir įgyvendinimo) veiklą.

- Išrinktasis Prezidentas R. Paksas inauguracinėje kalboje taip pat nurodo prezidento atsakomybę už Seimo, Vyriausybės, Prezidento ir kitų valstybės institucijų veiklą telkimą: „*Todėl dideliame bendrame darbe (ilgalaikės valstybės raidos strategijos įgyvendinimui – R. M. pastaba) kviečiu Seimą, Vyriausybę ir kitas valstybės institucijas, visų lygių pareigūnus.*“

- Prezidentės D. Grybauskaitės inauguracinėje kalboje matyti kiek griežtesnis atsakomybių paskirstymas: „*Prisiekiu būti lygiai teisinga vi-siems. Suprantu tai ir kaip teisingus santykius tarp valdžių – Prezidento, Seimo, Vyriausybės.*“ Šis Prezidentės teiginys leidžia manyti, kad tokiu būdu ji nurodo žinanti kiekvienos institucijos atsakomybę ir sieks, jog kiekviena institucija būtų atsakinga už jai priskirtas (įstatymų ir žmonių) funkcijas.

Apibendrinant Prezidentų atsakomybės tarp Seimo, Vyriausybės ir Prezidento paskirstymo raiškas, reikėtų pakartoti, kad inauguracinėse kalbose išrinktieji Prezidentai nurodo ne tik esmines veiklos strategijas, bet ir nubrėžia atsakomybės ribas už Prezidento veiklą (už kurią keti-na atsiskaityti), taip pat nurodo ir savo, kaip Prezidento, santykį su kitų institucijų veikla ir atsakomybe. Žvelgiant į Seimo, Vyriausybės ir Prezi-dento santykį, pristatomą kalbose, matyti ryškus Prezidento kaip telkėjo, kaip Seimo ir Vyriausybės veiklos ir siekinių vienytojo vaidmuo. Toks santykio nusakymas gali būti nulemtas ne tik siekio pristatyti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje apibrėžtą Prezidento santykį su Seimu ir Vy-riausybe, bet ir paties išrinktojo Prezidento ankstesnės darbo valdžios postuose patirties: Rolandas Paksas, prieš jį išrenkant Prezidentu, buvo miesto (sostinės) meru, Ministru Pirmininku; D. Grybauskaitė buvo mi-nistre ir ėjo komisarės pareigas Europos Komisijoje. Pastebėtina ir tai, kad savo kalbose Prezidentai nurodo įsivaizduojamą santykį su kitomis institucijomis, kuris koreliuoja su realia bendro darbo su jomis patirti-mi, pavyzdžiui, antrą kartą išrinktojo Prezidento V. Adamkaus kalboje išryškėja ne tik bendrieji siekiniai, bet ir į santykių apibrėžties kontekstą konkretumo įnešančio politinių jėgų telkimo aspektas. Tai turbūt bene sudėtingiausia, sunkiai valdoma ir sėkmingą Seimo, Vyriausybės ir Pre-zidento bendradarbiavimą užtikrinanti veikla.

Išvados

Prezidento kalbos retorika, kaip minėta, – bene daugiausia informacijos apie prezidentą, jo siekinius, situacijos suvokimą ir santykių su kitais teikianti priemonė, kuria prezidentas prisistato kaip lyderis, turintis aiškius tikslus ir būsimos veiklos gaires. Tokiu būdu kalboje išryškintos ir aktualinamos atitinkamos temos, įvardijamos problemos ir galimi jų sprendimo būdai. Įvertinant prezidento inauguracinės kalbos sklaidą: politikų pasisakymus, žiniasklaidos atstovų atliekamą analizę ir svarstymus, darytina prielaida apie galimybes paveikti realybės pristatymą ir konstravimą.

Inauguracinėje kalboje itin aiškiai atsiskleidžia minėtieji prezidento raiškos aspektai, tačiau taip pat ji atskleidžia ir prezidento politinę etiką, politinių procesų suvokimą, požiūrį į kitų institucijų veiklą: gebėjimą pastebėti ir įvertinti svarbius dalykus, mokėjimą telkti bendrai veiklai, nurodant esminius bendros veiklos siekinius ir principus, pasitikėjimą savimi ir kitais priisiimant atsakomybę.

Straipsnyje pateikiama Seimo vaizdinių prezidentų inauguracinės kalbose analizė patvirtina teoretikų teiginius apie prezidento kalbos ir kalbėjimo komunikacinį vaidmenį, atskleidžiantį: pirma, išrinktojo prezidento siekį sutelkti kalbos klausytojų auditoriją (didžia dalimi per kreipinius ir auditorijai svarbių temų įvardijimą); antra, skatinimą bendradarbiauti visoms valstybės institucijoms ir politinėms jėgoms, tokiu būdu užtikrinant ir ankstesnių veiklų, kurios buvo svarbios ir sėkmingos, tęstinumą (dažnai išreiškiant padėką ir įvardijant ankstesnius esminius įvykius, darbus, sprendimus); trečia, atsakomybę, kurią prezidentas ketina prisiimti už atitinkamus darbus, įvardijamus kaip svarbiausius; ketvirta, nors ir neįvardyta teoretikų darbuose, – prezidento politinę brandą, politinę kultūrą, politinių procesų suvokimą, kurio pagrindu ir yra konstruojama prezidento inauguracinė kalba. Pagal ją galima spręsti apie prezidento būsimos veiklos suvokimą, apie savęs ir savo, kaip prezidento, veiklos vertinimą, apie kitų institucijų veiklos ir galimo bendro darbo matymą.

Straipsnyje, kalbant apie prezidento retoriką inauguracinėse kalbose, yra nutylimas prezidento komandos, o ypač kalbų rašytojo, vaidmuo, kuris neabejotinai svarbus, tačiau kurio įtaka tik numanoma ir jai pagrįsti būtini tolesni tyrimai.

IMAGES OF THE PARLIAMENT OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA IN INAUGURAL SPEECHES OF THE PRESIDENTS OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA

RENATA MATKEVIČIENĖ

Summary

Keywords: presidential rhetoric; communication; inauguration speech; parliament; responsibility.

Rhetoric of Presidents' inaugural speeches perhaps provides the most information about the newly elected or re-elected president, providing his priorities, attitudes, views on political, economic and social situation in the country. Inaugural speech is the first public presentation of newly elected president, by which the relations with state institutions are set. The aim of this article is to identify and discuss the rhetoric of presidents' inaugural speeches, by stressing the relation between president's institution and the parliament of Lithuania: stressing functions, their intersections, exclusions and responsibilities.

The article raises the question of whether the Inaugural speech is the presentation of the newly elected president by presenting his/her ideas about the main tendencies in forming state's domestic and foreign strategies, discussion of the main problems that should be solved, about the management of governmental institutions, or inaugural speech is just another opportunity to extend participation in the political campaign, and welcomed the outcome / results of the presidential elections and form desirably image of the President.